

Уміння вченого орієнтуватися в книжковому світі видавничої продукції імперії, його постійний інтерес до новинок з історії України, українського народу, національної культурної спадщини свідчать про високий культурно-освітній та інтелектуальний рівень українського дослідника.

Бібліографічні посилання

1. *Абросимова С. В.* Дмитро Яворницький / С. В. Абросимова. – Запоріжжя, 1997.
2. *Абросимова С. В.* Д. І. Яворницький: творча спадщина вченого в культурно-громадському контексті кінця XIX – початку XX століття / С. В. Абросимова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.]. – Д., 2003. – Вип. 2. – С. 106–121.
3. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д. І. Яворницького / ДІМ; упоряд.: С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піцик [та ін.]. – Д., 1997.
4. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2: Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / упоряд.: С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова [та ін.]. – Д., 1999.
5. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 3: Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького / упоряд.: С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова [та ін.]. – Д., 2005.
6. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 4: Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури / упоряд.: С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова [та ін.]. – Д., 2005.
7. *Летопись Екатеринославской учёной архивной комиссии / под ред. А. С. Синявского.* – Екатеринослав, 1909. – Вып. 6.

Надійшла до редколегії 05.11.2010

УДК 94 (477) 07

А. І. Перкова

Меморіальний будинок-музей Д. І. Яворницького (відділ ДНІМ)

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО І СЛУЖИТЕЛІВ ЦЕРКВИ (за епістолярною спадщиною вченого)

Про творчі зв'язки та співпрацю з духівництвом видатного українського вченого Д. І. Яворницького.

Ключові слова: Д. І. Яворницький, взаємовідносини, духівництво.

О творческих связях и сотрудничестве с духовенством выдающегося украинского ученого Д. И. Яворницкого.

Ключевые слова: Д. И. Яворницкий, взаимоотношения, духовенство.

© А. І. Перкова, 2010

The article considers with creative partnerships and collaboration with the clergy of prominent Ukrainian scientist D. I. Yavornitsky.

Key words: D. I. Yavornitsky, relationships, clergy.

Д. І. Яворницький – відомий дослідник історії і культури України (1855–1940), мав у своєму колі творчої співпраці, дружніх стосунків і представників духовенства. Свідчить про це епістолярна спадщина вченого, де серед численних його кореспонденцій є й листи служителів церкви, де міститься інформація не тільки щодо життя, діяльності та творчих зв'язків ученого, а й багато іншої, що дає уяву взагалі про стан суспільства того часу.

Сам Д. І. Яворницький був з родини священнослужителів [1, с. 66], навчався три роки в духовній семінарії [30, с. 16] з метою продовжити традицію роду, зростав у цьому середовищі, яке таким чином було йому знайомим і близьким. У виборі життєвого шляху перемогла велика, романтична, невгасима любов [30, с. 19] до історії козацтва і жага дізнатися «правду о запорожцях й ту правду миру об'явить» [30, с. 19].

Досліджуючи історію козацтва, Д. І. Яворницький дослідив і історію української церкви, історію церкви на Запорозжі, ще зі студентських років мандруючи козацькими землями. Цій темі вчений присвятив окремі розділи «Церковное устройство у запорожских козаков» та «Самарский Пустынно-Николаевский монастырь» у фундаментальній праці «История запорожских козаков» [38, с. 306–383]. Уже тоді він побачив, в якому стані знаходились церковні реліквії козацької доби, і зрозумів необхідність їх зберегти. Вчений обстежив усі ті церкви, познайомився і тісно спілкувався з їх настоятелями та дяконами.

Більш тісним спілкування Д. І. Яворницького з духовенством почалося після отримання вченим спеціального дозволу на огляд церков Катеринославської єпархії, щоб забирати церковні реліквії та предмети української етнографії для Катеринославського історичного музею [39, с. 13]. Дозвіл було здобуто вченим з великими труднощами за сприяння секретаря місцевої консисторії, єпископа Сімеона. Це дало можливість Д. І. Яворницькому придбати, зберегти старовинні культові реліквії, предмети української етнографії, рідкісні стародруки, церковні чаші, ікони, церковний одяг та ін. Усі вони ретельно досліджувались. Завдяки невтомній подвижницькій діяльності вченого врятовані унікальні реліквії... [2, с. 122].

Ця та багато іншої інформації міститься в епістолярній спадщині Д. І. Яворницького, яка зберігається у фондах Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (більше 6 000 листів). Серед листів – чи не найбільший блок, в одній катего-

рії кореспондентів, саме представників духовенства (156 листів від 58 осіб). Серед дописувачів до вченого – кореспонденти різного рангу: диякони, священники, архімандрити, архієпископи, митрополити. Серед них: священник В. Голинський, В. Чернявський, М. Цикаловський, О. Сахновський, М. Рубанистий – інспектор класів Катеринославського жіночого училища, наглядач церковних шкіл Катеринославської єпархії, представник єпархії у раді музею ім. О. М. Поля; Антоній Романенко – священник с. Томаківка, Андрій Пальчевський – священник, етнограф, фольклорист, збирач української старовини; протоієрей Базарянинов; архієпископ православної церкви Парфеній (Памфіл Левицький, 1858–1922) – церковний діяч; митрополит Назарій; священник Никандр (Печенга Архангельської губ.), священник Максим (с. Авдіївка Чернігівської губ.); Леонід Лянчевський – волинський священник, етнограф, співробітничав з Науковим товариством ім. Т. Г. Шевченка у Львові; Трифон Кочерга – ієродиякон Самарського Пустельно-Миколаївського монастиря; священник Василь Котляревський – фольклорист, збирач запорозької старовини; Никанор Абрамович – митрополит української автокефальної православної церкви; Кузьма Сілович Кривоший-Шевченко – священник Верхньодніпровського повіту; Мелетій – архімандрит, настоятель Соловецького монастиря; Олексій Черняговський – настоятель херсонського Катерининського собору та інші [35].

Автори листів проживали в регіонах сучасної України та Росії. Листи надходили з Києва, Володимир-Волинського, Катеринослава, Харкова, Луганська, Нікополя, Новомосковська, Батурина, Херсона, Верхньодніпровська, Твері, Азова, Ростова-на-Дону, Санкт-Петербурга, Тули, Архангельська, Курська, Москви, Єсентуків. Учений отримував листи з сіл: Котовка Новомосковського повіту, Юр'івка Павлоградського повіту, Краснопавлівка, Благовіщенка Покровського та Нікопольського повітів, Старі Кайдаки, Дніпрова Кам'янка, Таромське, Любимівка, Гуляй-Поле, Олександрівка Верхньодніпровського повіту, Капулівка Нікопольського повіту, Краснопілля Олександрівської округи, Сухачівка (всі – Катеринославської губ.), Писарівка Харківської губ., Хандаліївка, Воскресенка, Пескошине Мелітопольського округу, Семенівка, Божедарівка, Харченкове, Петриківка, Перещепине Катеринославської губ., Васьківці Волинської губ., Власівка Кременчуцького повіту Полтавської губ., Авдіївка Чернігівської губ., Заливне Запорізького округу, Ворожба Харківської обл. та ін. [35].

Найбільш інтенсивним листування було з кореспондентами з регіону колишніх запорозьких козацьких вольностей. Пояснюється це науковими інтересами Д. І. Яворницького з його комплексним підходом до вивчення історії запорозького козацтва, його до-

слідженням та збиранням матеріальної та духовної культури козацтва і тому встановленням тісних творчих стосунків з різними верствами населення, в тому числі духовенством. Це листи св. І. Харлова, св. М. Колчановського, св. В. Котляревського, св. К. Кривошия-Шевченка, св. А. Пальчевського, св. М. Рубанистого, О. Сахновського, св. П. Усова, св. М. Шамраєва, св. К. Шарая та ін. [35].

У листах настоятеля херсонського Катерининського собору О. Черняговського зустрічається інформація про те, що вже 1883 р. Д. І. Яворницький, досліджуючи історію Запорозжя, просив надіслати йому написи із запорозьких Євангелій, які там зберігалися. В листі від 8 серпня 1883 р. О. Черняговський повідомляє вченому, що Євангеліє та хрест передані в дар херсонському Катерининському собору Запорозькою Січчю [27, с. 1].

Д. І. Яворницький не тільки сам збирав старожитності, але й залучав до цього різні верстви населення, популяризуючи українську історію і культуру. Серед них були і служителі церкви, які збирали і передавали «старі і непотрібні в церквах речі» – до церковного відділу при Катеринославському музеї ім. О. М. Поля (організований за рішенням єпархіального з'їзду 1904 р.). Це були унікальні пам'ятки старовини, в більшості своїй козацької доби: ікони, плащаниця, Євангелії, Псалтирі, чаші, хрести, старовинні рукописи, монети, кам'яні баби. Цю інформацію ми отримали з листів нікопольського священника Харлова (Нікополь Катеринославської губ.; 12 січня 1915 р., 23 квітня 1915 р.); новомосковського священника В. Чернявського (Новомосковський повіт Катеринославської губ.; 1 вересня 1907 р.); нікопольського диякона М. Шамраєва (Нікополь; 23 серпня 1915 р.; 31 жовтня 1916 р.); св. Ващинського (с. Покровське Нікопольського повіту Катеринославської губ.; 27 лютого 1888 р. та 25 березня 1888 р.); св. Г. Беззабави (с. Юр'ївка Павлоградського повіту Катеринославської губ.; 15 червня 1915 р.), св. Г. Веселовського (с. Старі Кайдаки Катеринославської губ.; 23 листопада 1901 р.), св. Г. Голубицького (с. Таромське Катеринославської губ.; 24 квітня 1913 р.); ієродиякона Т. Кочерги (Новомосковськ; 7 березня 1906 р.), св. М. Круглова (Нікополь, 7 лютого 1914 р.), св. М. Краснокутського (Нікополь, 31 серпня 1915 р.), св. О. Сахновського (Ясинувата, 10 січня 1916 р. та 20 вересня 1915 р.), св. В. Котляревського (с. Хандаліївка, 21 серпня 1916 р.; 29 листопада 1916 р.; 26 грудня 1916 р.; с. Поповка [1926 р.]), св. А. Пальчевського (с. Заливне; 14 листопада 1928 р.); митрополита автокефальної православної церкви Никанора Абрамовича, який з Володимир-Волинського сповіщав ученому, що в його колекції знаходиться невідомий старовинний портрет Івана Мазепи: «изображен Мазепа довольно молодым, без бороды, с небольшими усами, в казацком костюме», з пропозицією його придбати [35].

Але знаходилися й ті люди, яким не подобалось, що церковні речі Д. І. Яворницький забирає, хоча мав на це дозвіл. В епістолярній спадщині міститься інформація, що вчений мав певні неприємності, йому доводилося пояснювати і відстоювати право на збирання старожитностей.

Про це йдеться в листах ієродиякона Самарського Пустельно-Миколаївського монастиря Т. Кочерги (від 7 березня 1906 р.) [15; 1], священника Покровської церкви с. Покровського В. Верещького (8 травня 1913 р.) [4; 1], священника Покровської церкви с. Таромського Г. Голубицького (24 квітня 1913 р.) [3; 1]. Невдоволення певних кіл дійшло навіть до обер-прокурора Синоду, тому єпископу Сімеону, який підтримував працю Д. І. Яворницького, довелося виправдовуватися в письмовому вигляді: в церквах зібралось багато речей, «ким грозит сплошное истребление и потому их надо во что бы то ни стало спасать от гибели. Некоторые предметы старины заведомо истребляются невежественной рукой духовенства, не придающего им, по своему незнанию, никакой цены... Древние Евангелия... изодраны, ... закапаны воском; оклады их полуразбиты; надписи, сделанные по листам жертвователями... срезаны невежественной рукой переплётчика, большею частью еврея. Редкие по письму образа, при подновлении их, обезображены... Древние документы или вовсе растерзаны и представляют настоящий хаос, господствующий в так называемых церковных архивах..., а не то совсем превратились в бумажную труху, оставшуюся от зубов мышей и крыс. Металлические кресты и чаши... развинчены и разбросаны по различным углам церкви... Древние серебряные оклады с икон, старые ризы, епитрахили, воздушки большей частью распроданы евреям, скупщикам старья» [36, с. 770]. Цей текст – плач душі по тому, що бачив науковець і збирач старожитностей, обслідуючи церкви єпархії, – а не духовної особи. Впевнена, що його готував для єпископа Сімеона Д. І. Яворницький.

Серед дописувачів ученого були і такі, які допомагали Д. І. Яворницькому-лексикографу, надсилаючи йому рідкісні слова для словника української мови (Т. 1 вийшов у Катеринославі у 1920 р.), козацькі прізвища, «молитви» (заговори) народних цілителів, записували історію монастирів, історію сіл, т. ч. підтримуючи справу вченого. Це св. В. Котляревський (с. Хандаліївка; 26 грудня 1916 р. [12, с. 1] та 29 листопада 1916 р. [13, с. 1]); св. Максим писав, що «дістав пісню, яку Ви просили» і наводить її текст (с. Авдіївка Чернігівської губ.) [23, с. 1]; новомосковський священник В. Чернявський сповіщав про знайдену кам'яну бабу [28, с. 1]. В листі останнього йдеться і про передачу архіву Кладовицької церкви Д. І. Яворницькому – досліднику історії церкви (1 червня 1921 р.) [29, с. 1].

Служителі церкви цікавилися науковими дослідженнями Д. І. Яворницького, його літературними творами, ділились враженнями, обговорюючи їх, давали поради. В багатьох листах зустрічається інформація з проханням надіслати праці вченого: св. Верецького, ієродиякона Т. Кочерги, св. Л. Лаговського, А. Пальчевського та ін. Священик В. Голинський, прочитавши працю Д. І. Яворницького «По следам запорожцев» (СПб., 1898. – 324 с.), писав ученому: «... читал с удовольствием и смеялся, и нашел место для слез. ... Плакал и радовался, читая Ваше описание праведника священника. Я думал об этом священнике, и один такой вопрос явился у меня: как мог создаться такой священник? ... Рассказ дышит полной правдой, не возбуждая сомнений в искренности его, а это так дорого... И веришь, и плачешь. А деды Ваши? Когда читаешь их суждения, думаешь, хорошее было время запорожцев. Все решалось просто, скоро, свободно, без затей и жилось так же... Люди тогда были счастливее. А теперь? Боюсь потерять бодрость духа» [30, с. 1].

Знаючи Д. І. Яворницького як просвітителя, волинський св. Л. Ленчевський в своїх листах прохав ученого, щоб той на своє ім'я отримав для нього книжки з закордонних бібліотек (с. Васковці; 13 грудня 1900 р.) [9, с. 1]. І священник, і вчений співробітничали з науковим товариством ім. Т. Г. Шевченка у Львові.

З листа ієромонаха Печенгського монастиря Никандра (Печенга Архангельської губ.; 1 грудня 1887 р.) стало відомо, що Д. І. Яворницький збирався відвідати монастир і отримав на це його благословення та зображення засновника монастиря – преподобного Трифона [17, с. 2]. Можна думати, що, відвідавши у 1887 р. Соловецький монастир, він збирався і до далекої Печенги.

До Д. І. Яворницького – відомого вченого і громадського діяча, впливової людини священнослужителі звертались з особистими проханнями: за дозволом Владики на відкриття власного середньоосвітнього закладу (св. М. Дублянський, Азов; 13 квітня 1915 р.; 24 квітня 1915 р.) [21, с. 1; 20, с. 1], щоб з дозволу Владики отримати сан священника (св. О. Сахновський, с. Землянка Бахмутського повіту; 21 березня 1916 р.) [18, с. 1], про отримання місця ієрея Петриківської церкви (нікопольський диакон М. Шамраєв, 31 жовтня 1916 р.) [31, с. 1], про допомогу юнакові вступити до гірничого інституту (архієпископ А. Парфеній, Тула; 22 червня 1915 р.) [22, с. 1]. На прохання св. М. Колчановського 24-річний Дмитро Яворницький був репетитором його сина (Харків; 24 серпня 1879; 8 жовтня 1879) [5, с. 1; 8, с. 1].

У спадщині знайдено цікаву нову інформацію, що в 1912 р. Д. І. Яворницький мав на меті отримати звання псаломщика і прохав священника Дмитра Капустянського підготувати його до екзамену (Хутір Білий Новосвітлівської волості, Луганськ; 15 травня 1912 р.)

[6, с. 1]. Можливо, ми ще зустрінемо відповідь на це питання, хоча можна припустити, що, маючи поклик душі до молитви і прекрасний баритон, учений мав бажання реалізувати талант ще і в духовній сфері. А може, це був поклик голосу крові?

В епістолярній спадщині Д. І. Яворницького зберігаються листи людей, які цікавилися своєю генеалогією і зверталися до вченого за допомогою. Серед них М. Цикаловський – священик містечка Погребище Бердичівського повіту Катеринославської губернії. В листі від 8 січня 1912 р. він запитував про свого прадіда – бунчукового товариша Василя Михайловича Цикаловського [32, с. 1].

Особливо дружніми, творчими були стосунки Д. І. Яворницького зі священиком Василем Котляревським (17 листів), який під впливом вченого став досліджувати фольклор, етнографію, лексикографію, став збирачем старовини, письменником. Він був частим гостем у вченого в будинку, ставився до нього і любив його як батька, вів душевні розмови (с. Поповка, [1926] р.) [10, с. 1]. Цікавим є лист від 23 червня 1917 р., де священик характеризує стан народу напередодні Жовтневої революції 1917 р. [14, с. 1]. В іншому листі В. Котляревський зізнається, що дуже сміялись, читаючи гуртом твір Д. І. Яворницького «У бурсу! У бурсу! У бурсу!» (Катеринослав, 1908 р.), з двох п'яних дяків, чим учений показував моральний стан деяких служителів церкви на той час: «Може знайдеться один праведник на сто беззаконників» [40, с. 37].

Про проблему цензу для священиків пише у своїх листах до вченого і диякон О. Сахновський: «Владыка неправ, говоря мне, что я не обладаю для священства достаточным цензом образовательным... цензом священства должна быть признана святость, а не ученость. У апостолов был очень строгий ценз для пресвитеров – праведная жизнь и живое проникновение духом любви. Почему же ныне эти требования не нужны?» (Ясинувата, 28 жовтня 1915 р.) [19, с. 4].

Серед епістолярної спадщини Д. І. Яворницького є один лист, який містить інформацію про голод 1933 року. Це лист диякона Василя Котляревського (с. Пескошине Мелітопольського округу; 14 травня 1933 р.), в якому він благає Д. І. Яворницького надіслати йому продукти або гроші, що «тяжело умирать голодной смертью... На трупы уже не обращают внимания...» [11, с. 1-2]. Нам невідомо, чи встиг учений відповісти на цей лист. Саме в цей час його за доносом І. Шаповала звільнили з посади директора Дніпропетровського історико-краєзнавчого музею: «вчистили як «контрреволюційне кубло»... не виплачували утримання академіка... приходилось нести на Озерку ріжні речі, та з того й жити... я цілих півроку лежав тяжко хворий і був на волосинку от смерті», – писав він в листі до М. М. Железняка [34, с. 71].

У дружніх стосунках був Д. І. Яворницький і зі священником Миколою Рубанистим, інспектором класів Катеринославського жіночого училища, де вчений викладав історію, часто у супроводі співу кобзаря (лист від 15 грудня 1909 р.) [24, с. 1]. Священик був і наглядачем церковних шкіл Катеринославської єпархії у раді музею ім. О. М. Поля.

Серед дописувачів Д. І. Яворницького був митрополит Назарій. Провідною темою його листів був переклад ученим Книги Псалмів (Курськ; 8 травня 1924 р., [?] 1924 р.). У другому листі він писав: «...Не раз думал я и о Вашем переложении Псалъм Давида Царя на українську мову и вот Вы обрадовали меня, уведолив, что труд этот Ваш ждѣт лишь типографского станка. Помогите Боже! От души приветствую эту святую работу Вашу» [16, с. 1]. Це був час, коли піднялась хвиля українзації церкви, і вчений, патріот рідної мови, переклав псалми, які так і не були видані, а зберігаються в рукописі в Інституті рукопису НБУ НАН України (ІР. – Ф. 1. – Спр. 21944), оскільки переклад не був канонічним. Як зазначає дослідник В. Ульяновський, «всі здійснені до сьогодні переклади Біблії українською мовою так чи інакше визначаються недосконаліми. Розмовна мова, в принципі, не може застосовуватися у перекладах, що вимагають сакралізації мови» [36, с. 776].

Зверталися до Д. І. Яворницького-фольклориста за фольклорним матеріалом, щоб «провести концерт з колядок різдвяними святками» (лист священника К. Г. Шарая, 1919 р. [?]) [33, с. 1].

Про проблему українзації церкви йдеться і в листах священників з Лоц-Кам'янки Костя Григоровича Шарая (31 липня 1921 р.), який мав активну позицію щодо її відродження [25, с. 1], та Михайла Клеоповського (8 жовтня 1923 р.) з с. Красноселля Олександрійського повіту на Херсонщині. Він пише, що українзація церковної відправи не сприймається [7, с. 1-2].

Цікавою інформацією є та, що Д. І. Яворницький спілкувався з греко-католицьким священником Михайлом Цегельським (1848–1944). Це були питання українзації богослужіння, проблеми віри. В листі від 28 червня 1917 р. М. Цегельський писав: «Багато часу минуло від тогди, як Ви мене відшукали і мило і щиро о правдах Божих розговор вели. Молився я за Вами при кожній св. Літургії о поміч Духа Св., який оживляє, порушує серця наші і укріплює ласкою своєю святою...». Задля пізнання «святої правди віри» отець Цегельський надсилав вченому книгу «В защите веры» і просив: «Прийміт ю з щирим сердцем чоловіка шукаючого правди. Най вона стане Вам провідником на дорозі спасення...» [26, с. 1-2].

У статті охоплено більшість листів церковнослужителів до Д. І. Яворницького, які зберігаються в ДНІМ і дають різноманітну інформацію щодо життя та діяльності вченого, його співпраці із служителями церкви щодо існуючих проблем в системі церковного устрою,

соціально-політичних умов, в яких відбувались певні події, про ставлення вченого до них, взаємовідносин кореспондентів, їх творчих і дружніх стосунків. Але цю тему не вичерпано. Нові матеріали можуть розширити наші уявлення щодо певних подій, ставлення Д. І. Яворницького до духовенства, релігії і церкви.

Бібліографічні посилання

1. *Абросимова С. В.* Дмитро Яворницький та його родовід / С. В. Абросимова, А. Ф. Парамонов. – Харків, 2009.
2. *Абросимова С. В.* Яворницький і церква / С. В. Абросимова // *Монастирський острів: Культурол. журнал.* – Д., 1994. – № 1. – С. 121–128.
3. ДНІМ. Ф. 10. Арх-13261.
4. Там само. Арх-13631.
5. Там само. Арх-14638.
6. Там само. Арх-14899-а.
7. Там само. Арх-14963.
8. Там само. Арх-15156.
9. Там само. Арх-15374.
10. Там само. Арх-16186.
11. Там само. Арх-16187.
12. Там само. Арх-16191.
13. Там само. Арх-16192.
14. Там само. Арх-16193.
15. Там само. Арх-16215.
16. Там само. Арх-17404.
17. Там само. Арх-17436.
18. Там само. Арх-17490.
19. Там само. Арх-17495.
20. Там само. Арх-17732.
21. Там само. Арх-17733.
22. Там само. Арх-19091.
23. Там само. Арх-19139.
24. Там само. Арх-19795.
25. Там само. Арх-21534.
26. Там само. Арх-22411.
27. Там само. Арх-21698.
28. Там само. Арх-21708; 21738.
29. Там само. Арх-21732.
30. Там само. Арх-13238.
31. Там само. Арх-21440.
32. Там само. Арх-22417.
33. Там само. Арх-21535.
34. Епістолярна спадщина акад. Д. І. Яворницького. Вип. 4. Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. – Д., 2005.
35. Епістолярна спадщина акад. Д. І. Яворницького: Каталог музейної колекції / упоряд. : С. В. Абросимова, А. І. Перкова [та ін.]. – Д., 1992.
36. *Ульяновський В.* Релігія і церква в житті та творчості Д. І. Яворницького / В. Ульяновський // *Зб. наук. пр. на пошану Я. Дашкевича з нагоди його 70-річчя.* – Львів; К.; Н.-Й., 1996. – С. 757–781.

37. Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність / М. М. Шубравська. – К., 1972.

38. Эварницкий Д. И. История запорожских козаков / Д. И. Эварницкий. – Т. 1 с 22 рис. – СПб., 1892.

39. Эварницкий Д. И. Отчет Екатеринославского областного музея им. А. Н. Поля за 1905-1906 гг. / Д. И. Эварницкий. – Екатеринослав, 1907.

40. Яворницький Д. І. У бурсу! У бурсу! У бурсу! – Катеринослав, 1908.

Надійшла до редколегії 05.11.2010

УДК 929 : 908

Н. М. Буланова

Музей історії Дніпродзержинська

Д. І. ЯВОРНИЦЬКИЙ І МІСЦЕВА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ (на прикладі стосунків з О. В. Коваленком)

На основі спогадів та епістолярної спадщини висвітлено творчі та дружні стосунки Д. І. Яворницького з місцевим краєзнавцем і діячем культури О. В. Коваленком, що тривали упродовж 1903–1938 рр.

Ключові слова: Придніпровський край, національно-культурний рух, місцева інтелігенція, взаємини, міжособистісні стосунки.

На основании воспоминаний и эпистолярного наследия освещены творческие и дружеские отношения Д. И. Яворницкого с местным краеведом и деятелем культуры А. В. Коваленко, которые продолжались на протяжении 1903–1938 гг.

Ключевые слова: Приднепровский край, национально-культурное движение, местная интеллигенция, взаимоотношения, межличностные контакты.

Create and friendship relations between D. I. Yavornytsky and local region and cultural historian O. V. Kovalenko are showed on the base of memories and epistolary heritage.

Key words: Prydniprovsk region, national-cultural movement, local intellectual elite, relations, interpersonal relations.

Взаємини Д. І. Яворницького з представниками інтелігенції на сьогоднішній день достатньо повно висвітлені в сучасній історіографії. У працях А. Г. Болєбуха, Г. К. Швидько, М. М. Шубравської, Ю. А. Мицика, С. І. Світленка, О. О. Журби, С. В. Абросимової, А. І. Перкової та інших всебічно розкриті творчі та особисті зв'язки вченого з відомими письменниками, науковцями, краєзнавцями, діячами культури тощо [1–6; 9; 16; 18–20; 23; 24]. Разом з тим до цього

© Н. М. Буланова, 2010